

Pasje lingwistów – Święty język Indii

4 października 2017

Sanskryt ma dla Indii takie znaczenie jak łacina dla Europy i jest tam uważany za „matkę wszystkich języków”. Jest to bodaj najbardziej uporządkowany element tej cywilizacji.

Sanskryt, czyli „perfekcyjny” lub „wyrafinowany”, jest jednym z najstarszych, jeśli nie najstarszym ze wszystkich zaświadczonych języków ludzkich. Należy do indoaryjskiej gałęzi wielkiej rodziny indoeuropejskiej. Najstarszą formą sanskrytu jest sanskryt wedyjski, który sięga III tysiąclecia pne. Uznany za „matkę wszystkich języków” sanskryt jest jednym z 22 oficjalnych języków Indii i ma szczególny status języka klasycznego i sakralnego. Jest to również język liturgiczny hinduizmu, buddyzmu i dżinizmu. Lingwiści rozróżniają między sanskrytem wedyjskim i jego potomkiem, sanskrytem klasycznym, ale te dwie odmiany są bardzo do siebie podobne i różnią się tylko w niektórych szczegółach fonologii, gramatyki i słownictwa. Pierwotnie sanskryt nie był uważany za oddzielny język, ale za wyrafinowany, szlachetny sposób mówienia „po aryjsku”, wyznacznik wysokiego stanu, elegancji i wykształcenia, jako że był studiowany i używany przez braminów. Istniał więc obok lokalnych wersji potocznych, zwanych prakrytami, które później przekształciły się we współczesne języki indoaryjskie, takie jak hindi, marathi, pańdżabi, gudżarati, nepali, assami, orijsa, bengali, kaszmiri itp. Sanskryt nadal był wtedy używany jako pierwszy język odniesienia różnych terminologii nawet gdy przestano nim mówić na co dzień i do dziś jest otoczony niezwykłym szacunkiem zwłaszcza na subkontynencie indyjskim.

W Indiach i w Azji Południowo-Wschodniej sanskryt nadal cieszy się podobnym statusem jak jeszcze do niedawna łacina i greka w świecie zachodnim. Według spisu ludności z 2001 r. w Indiach

jest używany jako pierwszy język przez 14 100 osób (na całym świecie przez 15 770), a przez 194 000 osób jako drugi. Mimo znikomej używalności w życiu praktycznym i na co dzień, jego prestiż i znaczenie są takie, że jest on jednym z 22 oficjalnych, uznanych w konstytucji języków Indii. Sanskryt jest integralną częścią hinduistycznej tradycji i filozofii, dziś używany jest jako język ceremonialny w hinduskich rytuałach religijnych. Jest obowiązkowym przedmiotem w wielu szkołach, a jego znaczenie jako czynnika hinduskiej identyfikacji narodowej wydaje się rosnać zwłaszcza pod rządami nacjonalistycznej partii Bharatiya Janata. Podjęto próby ożywienia sanskrytu jako języka mówionego, tak aby dla wszystkich mogła być dostępna bogata literatura sanskrycka. Sanskryt jest m.in. językiem dwóch wielkich indyjskich eposów – Rāmājany i Mahābhāraty – czytanych przez ludzi na całym świecie i uważanych za pomniki światowej literatury. Centralna Komisja Szkolnictwa Wyższego w Indiach uczyniła sanskryt trzecim językiem (obok angielskiego i języka lokalnego, przeważnie hindi) w szkołach niższego szczebla podlegających jej jurysdykcji. W takich szkołach studia sanskryckie są obowiązkowe w klasach od 5 do 8. Opcja pomiędzy sanskrytem a hindi istnieje w klasach 9 i 10. Wiele organizacji prowadzi też specjalne warsztaty „Speak Sanskrit” w celu upowszechnienia tego języka.

Sanskryt wywarł i wywiera duży wpływ na wszystkie języki i kultury na subkontynencie indyjskim, ale i poza nim. Mantry sanskryckie są recytowane przez miliony hindusów, a większość obrzędów w hinduistycznych świątyniach prowadzona jest w sanskrycie, często w archaicznej formie wedyjskiej. Słowniki najbardziej prestiżowych odmian języków indyjskich, takich jak hindi, bengali, gudżarati, pańdżabi albo marathi, są mocno „uszlachetnione sanskrytem”. Nie ma danych dotyczących dialektów sanskrytu i nie wydaje się aby takowe istniały, ponieważ język ten z definicji zawsze był jednolitym wzorcem dla elit. Dialektami były języki pospólstwa – prakryty.

Przejdę teraz do szczegółowego opisu języka zaczynając od jego systemu dźwiękowego, czyli fonetyki. Klasyczny sanskryt ma 48 fonemów (wedyjski 49). Fonemy to podstawowe dźwięki składowe, które niosą znaczenie w języku mówionym, podobnie jak litery i im podobne znaki (grafemy) niosą je w języku pisany. Klasyczny sanskryt ma pięć podstawowych samogłosek: a, i, u, e, o, z których trzy pierwsze mogą być długie lub krótkie, co wpływa na znaczenie słów. Wszystkie samogłoski mogą być unosowane, czyli wymawiane przez nos tak jak polskie albo litewskie ą, ę, itp. Istnieją też cztery dyftongi: ai, ei, au, ou. Klasyczny sanskryt ma duży repertuar spółgłosek, chociaż wśród lingwistów nie ma zgody co do ich liczby. Wiele jest rzadko używanych, podobnie jak rzadko używa się zbitek spółgłoskowych.

Najstarsza zachowana gramatyka sanskrycka jest klasycznym, wyczerpującym podręcznikiem złożonym z ośmiu rozdziałów autorstwa Paniniego, starożytnego uczonego, który żył około roku 500 pne. Dzieło to jest tak doskonałe, że do dzisiejszego dnia służy jako podstawowy podręcznik gramatyki sanskryckiej w szkołach. Uważa się zresztą, że to sam Panini stworzył zasady i usystematyzował gramatykę sanskrytu. Najogólniej biorąc przypomina ona gramatykę łacińską.

Sanskryt jest językiem silnie fleksyjnym, czyli takim, w którym używa się przedrostków, przyrostków, infiksji i reduplikacji, aby tworzyć wyrazy pochodne i różne kategorie gramatyczne. Wiele z tych kategorii zostało utraconych lub uproszczonych we współczesnych językach indoaaryjskich. Istnieje również wiele form sandhi. Słowo to oznacza „łącze”, ale odnosi się do zmian dźwiękowych, które występują gdy wymowa się ugina i zmienia fonem ze względu na głoski sąsiadujące albo na granicach wyrazu. Zjawisko to występuje we wszystkich językach, choć bardzo często nie jest rejestrowane w piśmie. Po polsku mówimy np. „chlep”, „japko”, ale „chleba”, „jabłek”, a po angielsku „knife”, „knives”. Dotyczy to zresztą nie tylko udźwięcznień.

Rzeczowniki w sanskrycie mogą mieć trzy rodzaje (męski, żeński i nijaki), trzy liczby (pojedynczą, podwójną i mnogą) oraz osiem przypadków (mianownik, dopełniacz, celownik, biernik, narzędnik, miejscownik, Ablativus i wołacz, który ma ograniczone zastosowanie). Odmieniają się przez co najmniej dziesięć wzorów deklinacyjnych.

Również czasowniki sanskrytu należą do dziesięciu klas koniugacyjnych, mogą być regularne i nieregularne, a odmieniają się przez trzy osoby, trzy liczby, dwa aspekty (dokonane i niedokonane), trzy tryby (wskazujący, rozkazujący i warunkowy), cztery czasy (teraźniejszy, przeszły, przyszły i aoryst), oraz trzy strony (czynna, bierna, pośrednia). Podobnie jak w łacinie albo w niemieckim czasownik jako orzeczenie występuje na końcu zdania, ale pozostałe części zdania dzięki temu, że mają jasno określone przypadki, występują w luźniejszych strukturach, podobnie jak w łacinie albo w staropolskim.

Słownictwo sanskryckie składa się głównie ze słów o wspólnym indoeuropejskim pochodzeniu. Mogą one być tworzone przez łączenie i reduplikowanie, na przykład matara-pitara (rodzice, dosł. matka i ojciec), albo dive-dive (codziennie, z dnia na dzień). Podobnie jak w języku niemieckim wiele złożonych słów może być bardzo długich i sanskryt bardzo takie słowa lubi.

A oto kilka najprostszych sanskryckich wyrażen:

Witaj: namaste, नमस्ते

Żegnaj: punarmilāmah, पुनर्मिलामह

Przepraszam: kripayā kshamyatām, कृपया क्षमयातम्

Proszę: kripayā, कृपया

Dziękuję: dhanyawādāh, धन्यावादाह

Tak: astu, अस्तु

Nie: ma,ॐ; naॐ

O tym, że język polski należy do tej samej rodziny co sanskryt można się przekonać śledząc chociażby pierwsze dziesięć liczebników. Są one bardzo podobne do polskich lub rosyjskich (dużo bardziej niż np. do angielskich, francuskich czy niemieckich): eka, dva, trja, czatvāra, pañcza, szac, sapta, aszṭa, nava, daś.

Liczebniki należą zawsze do najstarszych warstw każdego języka.

Sanskryt jest zapisywany pięknym pismem devanagari, które jest używane również do zapisu takich języków jak hindi, marathi, bengali, pańdźabi, nepali itp. Jest to sylabariusz, a nie alfabet, czyli system pisowni oparty na sylabach, z których każda składa się ze spółgłoski i samogłoski ə, mniej więcej tak jak i u nas dzieci zaczynają się uczyć pojedynczych liter (by, cy, dy...). Samogłoski, jeśli występują samodzielnie, są pisane inaczej. Devanāgarī jest pisane od lewej do prawej, zdania są oddzielone liniami pionowymi, a każdy wyraz jest elegancko spięty u góry linią poziomą, co sprawia że niektórzy porównują to pismo do „suszącej się bielizny rozpiętej na sznurach”.

Słownictwo sanskryckie nie tylko wpłynęło na języki Indii i Azji Południowo-Wschodniej, ale wzbogaciło również wiele języków europejskich, w tym język polski. Z sanskrytu pochodzą takie słowa jak: Ariowie, guru, joga, mantra, mandaryn, nirwana, opał, swastyka, itp. Jeszcze więcej słów (cukier, pieprz, pomarańcza itp.) przyszło do nas pośrednio, po wcześniejszym ich zapożyczeniu do innych języków.

Autorstwo: Bogusław Jeznach

Źródło: NEon24.pl